

τῆς φράσεως, ἥτις περικοσμοῦσα τὴν ὅλην Συγγραφὴν παρέχει τῇ πρωτοτυπία τῶν ἐν αὐτῇ περιεχομένων ἰδεῶν ζωηρὸν χρωματισμὸν καὶ ἐνέργειαν, συγκαταλέγεται μεταξὺ τῶν δοκιμωτέρων προϊόντων τῆς Ἑλληνικῆς διανοίας, ἐφ' οἷς ἡ ἔθνικὴ ἡμῶν γραμματολογία οὐκ ἀπεικόντως συμνύνεται.

Κεφαλληνία τῇ 4 Ἰανουαρίου 1874.

Θ. ΚΑΡΟΥΣΟΣ.

Ο ΜΙΛΤΩΝ ΩΣ ΠΟΙΗΤΗΣ.

ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΔΙΑΣΗΜΟΝ ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ
ΜΑΚΩΛΕΥ.¹

Ἄ,τι ἰδίως καθιστᾷ πασίγνωστον τὸν Μίλτωνα, εἶναι ἡ ποιήσις του. Περί τῆς ποιήσεώς του θέλομεν καὶ ἡμεῖς ὁμιλήσει, ἐπὶ στιγμὴν λησιμονοῦντες τὰς φιλοσοφικὰς καὶ πολιτικὰς τοῦ ἀνδρὸς ἀρετάς.

Ἄ, θαυμασμὸς τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου ὡς καθολικὴ τις ψῆφος ἐτοποθέτησε τὸν Μίλτωνα εἰς τὴν ὑψίστην βαθμίδα τῶν ἀρχιδασκάλων τῆς καλῆς ἐκείνης τέχνης, ἀλλ' ἐν τῷ μέσῳ τοῦ γενικοῦ τούτου κρότου, καίτοι ἀποπνιγόμενοι, δὲν ἔπαυον τῶν συκοφαντῶν αἰ κραυγαί. Πολλοὶ τινὸν ἀπεπειράθησαν, μὲν καὶ τῇ αὐτῇ πνοῇ, ἀμα μὲν νὰ μεγαλύνωσι τὰ ποιήματα, ἀμα δὲ νὰ δυσφημήσωσι τὸν ποιητὴν. Παραδέχονται μὲν ὅτι τὰ ἔργα αὐτοῦ εἰσὶν κατατακτέα μεταξὺ τῶν εὐγενεστέρων προϊόντων τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, δὲν θέλουσιν ὅμως νὰ κατατάξωσι καὶ τὸν ποιητὴν αὐτῶν μεταξὺ τῶν μεγάλων ἐκείνων ἀνδρῶν, οἵτινες ἐν νηπιακαῖς ἐποχαῖς γεννηθέντες, ἐξ ἰδίας αὐτοὶ ἐμπνεύσεως διέχυσαν τὸν πρὸς τὰ κρείττω ὄργανισμὸν οἵτινες καίτοι μηδὲν ἔχοντες πρότυπον, ἐκληροδότησαν ἀξιομίμητα πρότυπα εἰς τὰς ἐπειτα γενεάς.

¹ Τὸ πολυθρόλλητον τοῦτο δοκίμιον ἔγραψεν ὁ μέγας ἱστορικὸς μικρὸν μετὰ τὴν περάτωσιν τῶν σπουδῶν του. Βραδύτερον κατέκρινεν αὐτὸ ὡς ἀπῶρον δῆθεν μαθητικῆς ἀπειρίας, ἀλλ' ἡ κοινὴ γνώμη δικαιοτέρον κρίνασα, δὲν ἔπαυσε θεωροῦσα αὐτὸ ἐκ τῶν καλλίστων ἔργων του.

Ἄλλ' ὁ Μίλτων, ἐπιφέρουσι, ἀπλῶς ἐκληρονόμησεν ὅσα οἱ πρὸ αὐτοῦ εἶχον δημιουργήσει.¹ Ὁ Μίλτων ἐξ ἑναῖων πεφωτισμένος, ἔλαβε λίαν ἐλευθερίαν ἀνατροφῆν, ὀφείλομεν ἄρα ν' ἀποδώσωμεν τὸ πλεῖστον τῆς ἐπιτυχίας του εἰς τὰς περιστάσεις, ὑφ' ἃς ἐγεννήθη.

Ἡμεῖς ἐξ ἐναντίας ἀποφαινόμεθα ὅτι οὐδεὶς οὐδέποτε ποιητῆς ἀντεπάλασε κατὰ δεινότερων περιστάσεων. Αὐτὸς ἐκεῖνος ὠμολογῆσαι ὅτι ἐφοβεῖτο μήπως ἐγεννήθη κατὰ ἕνα αἰῶνα βραδύτερον. Ἐγίνωσκεν ὁ ἀνὴρ ὅτι ἡ ποιητικὴ αὐτοῦ μεγαλοφυΐα οὐδεμίαν ἡδύνατο νὰ προσδοκᾷ ὠφέλειαν ἐκ τοῦ περιστοιχίζοντος αὐτὸν πολιτισμοῦ, καὶ ἐκ τῆς κοσμοῦσης αὐτὸν πολυμυσθείας. Μετὰ θλίψεως δὲ τινος ἀνεπὸλει τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους τοῦ ἀφελοῦς λόγου καὶ τῶν ζωηρῶν ἐντυπώσεων.

Φρονοῦμεν ὅτι ἐφ' ὅσον ὁ πολιτισμὸς προχωρεῖ, ἐπὶ τοσοῦτον παραμάζει ἐξ ἀνάγκης ἡ ποίησις. Διὰ τοῦτο, θαυμάζομεν μὲν ἐνθουσιαστικῶς τὰ μεγάλα ἔργα, ἀτινα κατὰ τοὺς ζοφεροὺς αἰῶνας ἀιεφάνησαν, ἀλλ' ὁ θαυμασμὸς ἡμῶν δὲν ἐπιτείνεται διότι ἐφάνησαν κατὰ τοὺς αἰῶνας ἐκεῖνους. Ἄπ' ἐναντίας διατεινόμεθα ὅτι σχετικῶς ἀξιοθαυμαστότερα εἰσὶ τὰ ἐν πεπολιτισμένοις χρόνοις παραχθέντα ποιήματα. Δὲν δυνάμεθα ἤδη νὰ ἐννοήσωμεν πῶς, οἱ πιστεύοντες εἰς τὸ σφόδρα δευδοξον τοῦτο ἄβρον τῆς φιλολογικῆς πίστεως, τὸ ὅτι δηλαδὴ καλλίστοι τῶν ποιητῶν εἰσὶ συνήθως οἱ πρωϊμώτεροι, — πῶς οὗτοι ἀποροῦσι διὰ τὸν κανόνα, ὡσανεὶ ἦν ἐξαίρεσις.

Ἄλλ' ἰδοὺ τί, καθ' ἡμᾶς, συμβαίνει: οἱ ἀνθρωποὶ οὗτοι κρίνουσι περὶ τῆς ἀναπτύξεως τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν ἐκ τῆς τῶν ἐμπειρικῶν ἐπιστημῶν. Τούτων ἡ βελτίωσις ἐστὶν ὄντως βαθμιαία καὶ βραδεῖα. Αἰῶνες παρέρχονται πρὸς ἐκλογὴν ὕλης: ἄλλοι αἰῶνες πρὸς τακτοποίησιν τῆς ὕλης ταύτης. Καὶ ὅταν δὲ ἀκόμη σχηματισθῇ σύστημά τι, πά-

¹ Οὗτω τινὲς ὑπέθεσαν ὅτι ὁ Μίλτων γράφων τὸν Ἄπωλολόγα Παράδεισον ἐνεπνεύσθη ἀπὸ τὸν Ἐξόριστον Ἄδάμ τοῦ Γρατίου. Ἄλλοι δὲ τινες, ἐν οἷς καὶ ὁ Βολταῖρος, ὅτι ἐνεπνεύσεν αὐτὸν Ἰταλικὴ τις κωμῶδιᾶ ὁ Ἄδάμ τοῦ Andreini, παρασταθεῖσα ἐν Φλωρεντίᾳ, καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Μίλτων περιηγεῖτο τὴν Ἰταλίαν.

λιν μένουσι πολλά τὰ διορθωτέα, τροποποιήσιμα, ἢ ἀπορριπτέα. Πᾶσα νέα λοιπὸν γενεὰ, καρποῦται μὲν τοὺς θησαυροὺς, οὓς παρὰ τῆς ἀρχαιότητος ἐλληρονόμησε, μεταβιβάζει δι' αὐτοὺς ἔτι μᾶλλον ἐπηυξημένους εἰς τὸν μετέπειτα χρόνον.

Τῶν ἐπιστημονικῶν τούτων ἀγώνων οἱ πρῶτοι ἤρωες ἔχουσι φυσικῶ τῷ λόγῳ πλεῖστα πρὸ ἑαυτῶν τὰ προσκόμματα. Καὶ οἱ ἀποτυχόντες δ' ἐκ τούτων εἰσι πολλοῦ θαυμασμοῦ ἄξιοι, καθότι ἄνευ πείρας καὶ συστήματος καὶ μεθόδου ἐβουλεύθησαν νὰ θέσωσι τὰ πρῶτα θέμεθλα ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς ἐπιστήμης. Ἦττον ἀξιοθαύμαστοι σχετικῶς ἀποβαίνουσιν οἱ μαθηταὶ καὶ διάδοχοι τούτων, οἵτινες ὁμῶς, καὶ μικρότερα ἂν κέκτηνται διανοητικὰ κεφάλαια, ἔχουσι τὰ μέσα τοῦ διαπράττειν μεγαλότερα ἔργα. Διότι τίς ἀναγινώσκων σήμερον τὰ στοιχεῖα π. χ. τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας δὲν θὰ ἐμάθανε πλείονα ἢ ὅσα ἐγίνωσκεν ὁ πολὺς Walpole; Τίς δὲ ἀφιερῶν ὀλίγα ἔτη εἰς ἐπίμονον σπουδὴν τῶν μαθηματικῶν δὲν θὰ ἐγίνετο πολυμαθέστερος τοῦ πάντα τὸν βίον περὶ τὰ τοιαῦτα καταστρέψαντος Νεύτωνος;

Δὲν συμβαίνει ὁμῶς τὸ αὐτὸ καὶ εἰς τὴν ζωγραφικὴν, τὴν γλυπτικὴν, ἢ τὴν μουσικὴν; πολλῶ ἤττον εἰς τὴν ποίησιν. Ἡ κοινωνικὴ προαγωγὴ καὶ ἀνάπτυξις σπανιώτατα τελειοποιεῖ τὰ ἀντικείμενα, ἅτινα αἱ τέχναι αὐταὶ συνήθως μιμοῦνται. Ἀληθές μὲν ὅτι δύναται αὕτη νὰ τελειοποιήσῃ τὰ ὄργανα τοῦ ζωγράφου, τοῦ γλύπτου ἢ τοῦ μουσικοῦ. Ἀλλ' ἡ γλῶσσα, ἡ μηχανὴ τοῦ ποιητοῦ, ἐν τῇ ἀγροίκῳ μόνον καταστάσει τῆς ἀνταποκρίνεται εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ.

Τὰ ἔθνη, ὅπως καὶ οἱ ἄνθρωποι, παρατηροῦσι πρῶτον, εἶτα δὲ ἀναλύουσιν εἰς θεωρίας. Ἀπὸ τῶν μερικῶν εἰκόνων χωροῦσι πρὸς τοὺς γενικοὺς ὅρους. Ἰδοὺ διατὶ ἡ μὲν γλῶσσα τῶν πεπολιτισμένων κοινωνιῶν ἐστὶ φιλοσοφικὴ, ποιητικὴ δὲ ἡ τῶν ἡμιπολιτισμένων.

Ἡ μεταβολὴ αὕτη τῆς γλώσσης εἶναι ἐν μέρει ἡ αἰτία, καὶ ἐν μέρει τὸ ἀποτέλεσμα ἀλόγου τινὸς τροπῆς τῶν διανοητικῶν του

† Ἐὰς ἀκούωσιν οἱ «μακαρονίζοντες» τῶν ποιητῶν μας. Μ.

ἀσχολιῶν, τῆς ἀντικαταστάσεως τῆς ποιήσεως διὰ τῆς ἐπιστήμης. Ταύτης ἀπαραίτητον βοήθημά ἐστὶν ἡ γενίκευσις, ὃ ἐχθρὸς οὗτος τῆς γνησίας ποιήσεως, ἣτις θέλει μερικότητας μᾶλλον. Τῶντι, ὅσω σέπτεται τις καὶ μανθάνῃ πλείονα, τοσοῦτω παρορᾷ μὲν τὰ ἄτομα ἐφιστᾷ δὲ τὴν ἑαυτοῦ προσοχὴν ἐπὶ τῶν κλάσεων. Καὶ παράγει καλλιῶς μὲν θεωρίας, χείρονα δὲ ποιήματα. Καὶ ἀντὶ μὲν εἰκόνων προσφέρει ἡμῖν ἀταφεῖς φράσεις, ἀντὶ δὲ ἀνθρώπων προσωποποιημένας ἰδιότητας. Δύναται μὲν ἴσως νὰ ἀναλύῃ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν τεχνικώτερον τῶν προκατόχων αὐτοῦ, ἀλλὰ τὸν ποιητὴν οὐδόλως ὠφελεῖ ἡ τοιαύτη ἀνάλυσις. Ἴδιον ποιητοῦ ἐστὶ τὸ εἰκονίζειν, οὐχὶ δὲ τὸ ἀνατέμνειν. Εἴτε πιστεύει εἰς τὴν ὑπαρξίν τῆς «ἠθικῆς αἰσθήσεως», εἴτε θεωρεῖ τὸν ἐγωισμόν ὡς ἐλαττήριον τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως, εἴτε ἐπὶ τέλος μὴδὲν τούτων φρονεῖ, ἢ ποίησίν του, ἢ ἀληθῆς του ποίησιν, ἐὰν ὑπάρχῃ παραγωγικὸς ταύτης, οὐδόλως ἢ μικρὸν ὠφελεῖται ἐκ τῶν γνώσεων τούτων. Ὅπως οὐδὲ εἰς τὴν γραφὴν τῶν δακρυῶν τῆς Νιόβης, ἢ τοῦ τοῦ ἐρυθρήματος τῆς Ἡοῦς, θὰ συνεβάλλετο ἡ γνῶσις τῶν δακρυογόνων ἀδένων ἢ τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος.

Ἐὰς ὁμιλήσωμεν εἰκονικώτερον: Ἐάν ποτε ὁ Σαίξπιρ ἐπεχειρῇ νὰ γράψῃ βιβλὸν πραγματευομένην «τὰ αἰτία τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων» ὡς ἡ τοῦ Μανδβίλ, ἀμφίβολος ἤθελεν εἶσθαι ἡ ἐπιτυχία τῆς συγγραφῆς. Ἀλλὰ θὰ ἠδύνατο ἄρα γε ὁ σοφὸς Μανδβίλ νὰ παραγάγῃ ἰάγον τινά; μεθ' ὅλην τὴν μεγάλαν αὐτοῦ δεινότητα περὶ τὸ ἀναλύειν τοὺς χαρακτῆρας καὶ ὀρίζειν τὰ διάφορα αὐτῶν στοιχεῖα, θὰ ἠδύνατο νὰ συνδυάσῃ τὰ στοιχεῖα ταῦτα οὕτως, ὥστε νὰ ἀποτελέσῃ ζῶντα, πραγματικόν, ἀληθῆ ἄνθρωπον;

Οὐδεὶς δύναται νὰ ὑπάρξῃ ποιητῆς, ἢ νὰ ἐννοήσῃ τὴν καλλονὴν τῆς ποιήσεως, ἐὰν μὴ διαταραχθῇ πῶς τὸν νοῦν, ἐὰν πάθῃσι τόσον θελκτικὴ πρέπη νὰ ὀνομασθῇ νοδὸς διατάραξις. Ποίησιν δὲ λέγοντες οὐδόλως ἐννοοῦμεν τοὺς στίχους, οὐδ' αὐτοὺς τοὺς καλῶς γεγραμμένους στίχους. Ἐξω τοῦ ποιητικοῦ κύκλου, ὃν διαχαράσσομεν μένουσι πολλά, ἄλλως λίαν ἀξιεπαινα ἔργα. Ποίησιν λέγοντες ἐννοοῦμεν ἐκείνην τὴν τέχνην, ἣτις διὰ τῶν

λόγων παράγει εἰς τὴν φαντασίαν ἰνδαλμάτι ἀνάλογον πρὸς ἐκεῖνο, ὅπερ ἡ ζωγραφικὴ διὰ τῶν χρωμάτων παράγει. Οὕτω περιέγραψεν αὐτὴν ὁ μέγιστος τῶν ποιητῶν, διὰ στίχων ὧν, ἐθανυμάσθη ἡ δύναμις, καὶ οἵτινες καταδεικνύουσιν ὅπως βαθεῖαν εἶχε γνῶσιν τῆς τέχνης του.

«As the imagination bodies forth

«The forms of things unknown, the poets' pen

«Turns them to shapes, and gives to airy nothing

«A local habitation and a name.»

Τοιαύτη τις ἡ θελκτικὴ φρενοβλάβεια, ἣν ἀποκαλοῦμεν παίησιν. Θελκτικὴ μὲν ὄντως, ἀλλ' οὐχ ἥττον φρενοβλάβεια. Καὶ δὲν ἀνοούμεθα μὲν ὅτι ἡ ἀλήθειά ἐστὶν οὐπιώδης τῆς ποιήσεως συστατικόν. Εἶναι ὅμως καὶ αὕτη, φρενητιώσα τις ἀλήθεια· ὁμοί μὲν οἱ συλλογισμοὶ ἐν τῇ ποιήσει, ἀλλ' αἱ βάσεις ἀπατηλαί. Ἄρα τεθέντων τῶν πρώτων ὄρων, τὰ πάντα ἑναρμονίως βαίνουν ἐν αὐτῇ. Ἡ δυσκολία ὅμως ἡ μεγάλη ἐγκείται εἰς τὴν παραδοχὴν τῶν παραδόξων ἐκείνων ὄρων, ἧτις ἀπαιτεῖ μερικὴν τινα καὶ πρόσκαιρον τοῦ λογικοῦ σύγχυσιν.

Τούτου ἕνεκεν, τὰ παιδία εἰσι πάντων φανταστικώτερα· ἀνευ τῆς ἐλαχίστης ταῦτα ἐπιφυλάξεως παραδίδονται εἰς πᾶσαν ἀπατηλὴν ἐντύπωσιν· πᾶσα δὲ εἰκὼν, παριστανομένη εἰς τὸ νοερὸν αὐτῶν ὄμμα μεθ' ὅλης τῆς δυνατῆς ἐντάσεως καὶ ζωηρότητος, ἐπιδρᾷ ἐπὶ τὴν διάνοιαν αὐτῶν, ὡσανεὶ ἦν πρᾶγμα μᾶλλον ἢ εἰκὼν. Τὸν ἐνήλικα, ὅσον εὐαίσθητος καὶ ἂν ἦ, οὐδέποτε συγκινεῖ ὁ Hamlet ἢ ὁ Lear τόσον, ὅσον συγκινεῖ τὴν μικρὰν παιδικὴν ὁ γνωστὸς μῦθος τοῦ Red Riding Hood. Γινώσκει μὲν καὶ αὕτη ὅτι μῦθον ἀκούει, ὅτι οἱ λύκοι δὲν ὀμιλοῦσι, ὅτι οὐδὲ κἂν ὑπάρχουσι λύκοι ἐν Ἀγγλίᾳ· γινώσκει ταῦτα, καὶ μολαταῦτα πιστεύει· καὶ ἀδακρύει, καὶ τρέμει, καὶ φοβεῖται νὰ εἰσέλθῃ ἡμόνη ἐντὸς ζωηροῦ θαλάμου, μὴ τυχὸν αἰσθανθῇ τοὺς ὀδόντας τοῦ τέρατος εἰς τὸν λαϊμόντης! Τοσοῦτον ἰσχυρῶς ἐπιδρᾷ ἡ φαντασία ἐπὶ τοῦ ἀσθενοῦς καὶ ἀναλλιεργήτου νοός.

Ἐν κοινωνίᾳ ἀγροίκῳ καὶ μικρῆτι ἀναπτύχθεισῃ, τί ἄλλο εἰσὶν οἱ ἄνθρωποι εἰμὴ παιδία, τοῦτο μόνον διαφέροντα τῶν μικρῶν παιδίων, ὅτι ἔχουσι πικτικώτερας τὰς ἰδέας;

Τοιαύτη δὲ κοινωνικὴ κατάστασις πῶς δύναται νὰ μὴ ἀνυψώσῃ τὴν ποιητικὴν ἰδιοσυγκρασίαν εἰς τὸν ὑπατον βαθμὸν αὐτῆς; Ναι μὲν ὑπάρχει μεγάλη διανοητικὴ δύναμις καὶ ἐν ταῖς πεφωτισμέναις ἐποχαῖς, ὑπάρχει πολλὴ ἐπιστήμη καὶ φιλοσοφία, ἀθονία ἑρῶν κατατάξεων καὶ λεπτῶν ἀλύσεων, ἀθονία εὐφυίας καὶ εὐγλωττίας, πληθὺς καλῶν καὶ ἑναρμονίων στίχων, — ἀλλ' ὀλίγη, ὀλιγίστη ποίησις. Οἱ πολυμαθεῖς λόγιοι τῶν τοιούτων ἐποχῶν κρίνουσι μὲν καὶ παραλληλίζουσι, ἀλλ' οὐδέποτε δημιουργοῦσι. Ἀποστηθίζουσι τοὺς ἀρχαίους ποιητὰς, σχολιάζουσι, καὶ μέχρι τινὸς ἀγαπῶσι αὐτοὺς. Ἄλλ' ἐλλείπει αὐτοῖς ἡ μαγικὴ ἐκείνη ἐντύπωσις, ἣν ἠσθάνοντο οἱ πρόγονοὶ τῶν ἀναγινώσκοντες ἢ ἀκούοντες τὰ αὐτὰ ποιήματα. Οἱ πάλαι βαψωδοὶ, κατὰ Πλάτωνα, δὲν ἠδύναντο ν' ἀπαγγείλωσι τὸ Ὅμηρον, ἀνευ σπασμωδικῆς τινος παραφορᾶς καὶ ἐιστάσεως. Ἡ δ' ἐπιρροή, ἣν οἱ τῆς Οὐαλτίας καὶ Γερμανίας ἀοιδοὶ ἐξήσκουν ἐπὶ τῶν ἀκρατῶν καταντᾷ τὴν σήμερον ἀπίστευτος. Αἰσθημάτων τοσοῦτον ζωηρὰ εἶναι σπάνια ἐν ταῖς πεπολιτισμέναις κοινωνίαις, πολλῶ δὲ σπανιώτερα παρά τοῖς ἐλλειπτοῖς τῶν κοινωνιῶν τούτων· μόνον οἱ ἀγροικώτεροι χωρικοὶ διατηροῦσιν αὐτὰ ἀμειψότερα.

Ἡ τῆς ποιήσεως λαμπηδὼν ἐστὶν εἰς τὸ ὄμμα τῆς διανοίας, ὅ,τι ἡ λαμπηδὼν τῆς μαγικῆς λυχνίας εἰς τὸ ὄμμα τὸ φυσικόν. Ὅπως δὲ ἡ μαγικὴ λυχνία εἶναι φωτεινότερα ἐν ζωηρῷ θαλάμῳ, οὕτω καὶ ἡ ποίησις ἐν ταῖς ζωηραῖς μόνον κοινωνίαις εἶναι λαμπρὰ καὶ ὡραία. Ἐφ' ὅσον τὸ φῶς τῆς γνώσεως ἀνατέλλει εἰς τὸν κοινωνικὸν ὄζοντα ἐπὶ τοσοῦτον ἐξασθενεῖ ἡ μαγευτικὴ τῆς ποιήσεως αἴγλη. Ἐφ' ὅσον αἱ μὲν τῆς βεβαιότητος ἀπίστες ὀρίζονται, αἱ δὲ τῆς πιθανότητος διευκρινίζονται, ἐπὶ τοσοῦτον ἐξαμβλώνονται αἱ χοροὶ καὶ τὰ χαρακτηριστικὰ τῶν φασμάτων τοῦ ποιητοῦ. Τὸ συνενῶσαι δύο πράγματα φύσει ἀσυμβίβαστα, τὰ προσόντα δηλ. τῆς πραγματικότητος μετὰ τῶν τῆς ἀπάτης, τὴν καθαρὰν διάκρισιν τῆς ἀληθείας μετὰ τῶν θελκτικῶν ἀπολαύσεων τοῦ μῦθου, ἐστὶ φυσικῶς ἀδύνατον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν.

Ὁ ἐπιθυμῶν ἐν κοινωνίᾳ πεφωτισμένῃ καὶ

φιλολογικῆ νὰ καταστῆ ἀληθῆς καὶ μέγας ποιητῆς, ὀφείλει πρῶτον νὰ γενῆ παιδίον, νὰ κατακερματίσῃ σίμπαν τὸ ὕψασμα τοῦ διανοητικοῦ του συστήματος, νὰ ἀπομάθῃ πάσας τὰς γνώσεις, ἐφ' αἷς τέως ἐφημιζέτο καὶ ἐπῆρετο. Ὡστε τὰ φιλολογικὰ προσόντα, μακρὰν τοῦ νὰ διευκολύνωσι, θέλουσι παρεμποδίζῃ σπουδαίως τὴν ποιητικὴν του πορείαν. Αἱ δὲ δυσχέρειαι, ἅς θ' ἀπαντήσῃ ἔσσονται ἀνάλογοι πρὸς τὰς γνώσεις του, τὸ κειμήλιον τοῦτο τῆς ἐποχῆς του. Ἐπειδὴ δὲ καὶ αἱ γνώσεις του ἔσσονται ἀνάλογοι πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ νοῦς του, ἤθελεν εἶσθαι εὐτυχῆς τῇ ἀληθείᾳ, ἐὰν μεθ' ὅσους κατέβαλλεν ἀγῶνας, ἠδύνατο νὰ παραγάγῃ ἔργα ὁμοιάζοντα πρὸς τραυλίζοντα ἄνθρωπον ἢ ἐρείπια νέα οἰκοδομῆς. Εἶδομεν συγχρόνους ἡμῶν ἄνδρας μεγαλοφυνεῖς μὲν καὶ σπουδαίους ἀλλὰ μετὰ πλείστου μόχθου ἀγωνισθέντας τὸν κατὰ τῶν καθεστώτων ἀγῶνα τοῦτον. Δὲν λέγομεν ὅτι ἐπὶ μάτην ἐμόχθησαν. Ἄλλ' ἢ ἐπιτυχία αὐτῶν ἦν ἀμφίβολος, ἢ δὲ φήμη των ἀμυδρά.

Ἐὰν ἀληθεύωσι ταῦτα πάντα, οὐδεὶς ποιητῆς εἶχε τόσα προσκόμματα νὰ ὑπερικήσῃ ὅσα ὁ Μίλτων. Ἡ ἀγωγή τοῦ ἀνδρὸς τούτου ἦν εἰς ἄκρον ἐλευθερία καὶ κλασσικὴ. Αἱ βαθεῖαι καὶ ποικίλαι φιλολογικαὶ γνώσεις του, ἢ ἐν τῇ Λατινικῇ ἰδίως φιλολογίᾳ ἐπίδοσίς του, ἢ ἐκμάθησις τῶν σπουδαιοτέρων γλωσσῶν τῆς ἐποχῆς του καθίστων αὐτὸν ἕνα τῶν ἐξοχωτέρων λογίων τοῦ καιροῦ του. Ἐκ πάντων ἴσως τῶν νεωτέρων ποιητῶν οὗτος μόνος διεκρίθη ἐπὶ λατινικῇ στιχουργίᾳ¹. Ἐποίησε μὲν λατινιστὶ καὶ ὁ Πετράρχης, ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ ὅτι ὁ Πετράρχης ἦν δευτέρου βαθμοῦ ποιητῆς, αἱ λατινικοὶ αὐτοῦ στίχοι, καὶ τοὶ ἐνθουσιωδῶς ἐπαινιθέντες ὑπὸ τῶν μηδέποτε ἀναγνόντων αὐτοῦς, ἦσαν πράγματι ἔλκεϊνά συνθέματα. Ἐγραψε καὶ ὁ Cowley λατινικοὺς στίχους μεθ' ὅλην ὁμῶς καὶ οὐ-

¹ Τὰ πρῶτα δοκίμια τοῦ Μίλτωνος ἦσαν Λατινικὰ ἐλεγεία, ἅτινα μεῖραξ ἔτι συνέθετο ἐν τῇ Λυκείῳ. Ἐξηκολούθει δὲ νὰ γράφῃ Λατινιστὶ μέχρις οὗ θεία τις Μοῦσα ἐνέπνευσεν εἰς αὐτὸν τὸν Ἀπώλωλότα Παράδεισον. Τότε ἐγκατέλειπε τὴν Λατινικὴν καὶ ἔγραψεν εἰς τὴν δημοτικὴν τῆς πατρίδος του γλῶσσαν, τὴν Ἀγγλικὴν, τὴν θεόπνευστον ἐκείνην ἑπεπεῖα.

τος τὴν ἀξιάγαστον ἀγγίνοϊάν του, οὐ μόνον τὴν φαντασίαν εἶχε ταπεινὴν καὶ σμικρὰν ἀλλὰ καὶ τὴν κλασσικὴν τοῦ λόγου ὕψην ὑποδεεστέραν τῆς Μίλτωνεῖου. Καὶ ἀποφαίνεται μὲν ὁ πολὺς Johnson ἀντιθέτως ἤρην ὡς πρὸς τοῦτο, ἀλλ' ὁ καλὸς ἐκείνος κρητικὸς κατὰ κόρον μελετήσας τοὺς κακοὺς συγγραφεῖς, εἶχεν ἀποβάλλει πᾶσαν αἰσθησιν Ἀυγουστινῆς γλαφυρότητος, καὶ ἦν ἱκανὸς νὰ κρίνῃ περὶ τοῦ ὕψους δύο λατινικῶν συνθέσεων, ὅσον ἱκανὸς εἶναι ὁ οἰνόφυλξ νὰ διακρίνῃ δύο διαφόρους οἶνους.

Τὸ στιχουργεῖν ἐν νεκρᾷ γλώσσῃ ἐστὶν ἀλλόκοτος, παρακινδυνευμένη, καὶ νοσηρὰ ἀπομίμησις πραγμάτων, ἅτινα δυνάμεθα ἀλλάχουσε νὰ εὐρωμεν ἐν ὑγειῇ καὶ φυσικῇ τελειότητι. Ἡ γῆ ἐφ' ἧς τὸ σπάνιον τοῦτο προῖον ἀκμάζει τοσοῦτον εἶναι ἀάριστος πρὸς παραγωγὴν νευρώδους ἰθαγενοῦς ποιήσεως, ὅσον ἢ γάστρα πρὸς αὐξήσιν μεγάλης δρυός. Θαυμάσιον ὅμως ὅτι ὁ ποιήσας τὸν Ἄπολεσθέντα παράδεισον κατώρθωσεν, ἐν τῇ πρὸς τὸν Μάνσωνα ἐπιστολῇ του, τοσοῦτον τεχνιέντως νὰ συνυφάνῃ τὴν προτοτυπίαν μετὰ τῆς μιμήσεως. Οὐ μόνον δὲ εἰς τοῦτο, ἀλλὰ καὶ εἰς πάντα τᾶλλα λατινικὰ αὐτοῦ στιχουργήματα, ἢ μὲν ἀπαραίτητος διὰ τὰ τοιαῦτα ἔργα τεχνικὴ ἀκρίβεια μετ' ἀξιοθαμᾶστου ἐφαρμοζέται μέτρου, ταύτην δὲ ἢ μεγαλοφυΐα τοῦ ἀδρός ἐπικοσμεῖ δι' ἰδίου τινὸς θελγῆτρου, δι' εὐγενείας τινός, ἧτις διακρίνει αὐτὰ παντὸς ἄλλου ἔργου τῆς αὐτῆς κατηγορίας. Αἱ μεγάλαι αὗται ἰδιότητες ὑπομιμνήσκουσιν ἡμῖν τὰς παιδιάς τῶν ἀγγελικῶν ἐκείνων πολεμιστῶν, οἵτινες ἀπῆρτιζον τὸ τάγμα τοῦ Γαβριήλ.

«About him exercised heroic games
The unarmed youth of Heaven. But o'er their heads
Celestial armoury, shield, helm, and spear,
Hung high, with diamond flaming, and with gold.»

Οὐδὲ εἰς τοῦ Μίλτωνος δυνάμεθα νὰ ἀτενίσωμεν τὰ ἐντεχνα καὶ εὐτράπελα γυμνάσματα, χωρὶς νὰ ἀκαλύψωμεν ἔχνην τινὰ τῆς μεγαλοπρεποῦς καὶ τρομερᾶς πανοπλίας ἢν ἀείποτε φέρει ὁ μέγας του νοῦς. Ἡ δύναμις τῆς φαντασίας του ἐθριαμβεύσει κατὰ παντὸς προσκόμματος. Ἐὰν δὲ ἐπὶ τοῦ σφοδροῦ πυρὸς τῆς διανοίας αὐτοῦ ἐπετίθετο ἐνίστι βαρεῖα καὶ ἀφθονος ὕλη, δὲν ἠδύνατο νὰ π-

ἀποσβέση, ἀλλὰ μᾶλλον ἐχορήγει νέην εἰς αὐτὸ δύναιμι καὶ λαμπηδὸνα.

Οὐδόλως προτιθέμεθα νὰ ἐπιχειρήσωμεν λεπτήν ἀνάλυσιν τῆς ποιήσεως τοῦ Μίλτωνος. Πασίγνωστος ὑπάρχει ἡ ἀξία πλείστων λαμπρῶν χωρίων, ἡ ἀπαράμιλλος ἀρμονία τῶν στίχων, καὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ ὕφους, ὅπερ μάτην μὲν ἡμεῖς θὰ ἀναζητοῦμεν ἀλλαχόσε, μάτην δὲ ὁ παρωδὸς θὰ ἐπειράτο νὰ ἐξυτελίση, ἅτε μέχρι τελειότητος ἀναπτύσσον τὰς ἰδιωματικὰς καλλονὰς τῆς Ἀγγλίδος φωνῆς καὶ δὴ καὶ ἐκ τῶν ἄλλων ἀνεπτυγμένων γλωσσῶν παραλαμβάνον πολλὰ τὰ χαρίεντα καὶ νευρώδη καὶ ἑναρμόνια.

Εἰς δὲ εἰσερχόμεθα μέγα πεδῖον τῆς κριτικῆς, πολλοὶ καὶ ἀναοίθητοι οἱ πρὸ ἡμῶν ἐκθεοίσαντες. Τηλικαύτη ὅμως ἡ ἀφθονία, ὥστε καὶ ὁ τὴν σήμερον πλανώμενος ἐν αὐτῷ σταχυολόγος μετ' οὐ πολλοῦ μόχθου κατορθώνει νὰ σχηματίσῃ ἐν δράγμα.

Πρώτιστον χαρακτηριστικὸν τῆς Μιλτωνείου ποιήσεώς ἐστιν ἡ διὰ λίαν ἐμβριθοῦς καὶ μακρᾶς ἰδεῶν ἀλληλουχίας ἐπίδρασις τῆς. Ἡ δὴ δύναμις τῶν φωνῶν καὶ ἐνεργεία τῆς συνίσταται οὐχὶ εἰς ὅσα ἐκφράζει, ἀλλ' εἰς ὅσα ὑπαινίττεται μᾶλλον καὶ ὑπαγορεύει. Ἐν ἄλλαις λέξεσι διαβιβάζει εἰς τὴν διάνοιαν τοῦ ἀναγνώστου τὸν ἤλεκτρισμὸν δι' ἀγωγῆς. Ὁ ἀμβλυνοῦστερος τῶν ἀνθρώπων δὲν δυσκολεύεται νὰ ἐννοήσῃ τὴν Ἰλιάδα, διότι ὁ Ὅμηρος δὲν ἀφίνει τὸν ἀναγνώστην νὰ κοπιᾷσῃ συμπληρῶν τὰ ἐλλείποντα, ἀλλ' αὐτὸς συμπληροῖ καὶ ἐπεξηγεῖ ἰδέας τε καὶ εἰκόνας, καὶ τοσοῦτον σφαιρῆς παριστᾷ αὐτάς, ὥστε οὐδενὸς τὸν ὀφθαλμὸν διαφεύγουσι. Ἀδύνατον ὅμως νὰ ἐννοηθῶσι τὰ ἔργα τοῦ Μίλτωνος ἐὰν μὴ ὁ νοῦς τοῦ ἀναγνώστου συνενεργῇ τρόπον τινὰ μὲ τὸν τοῦ ποιητοῦ διότι οὗτος δὲν γράφει τὴν εἰκόνα πλήρη, οὐδὲ παριστᾷ αὐτὴν χάριν παθητικῆς καὶ βαρυψύχου θεατοῦ. Ἀλλ' ἀπλῶς σχεδιογραφεῖ, ἀφίνει δὲ εἰς ἐκεῖνον τὴν συμπλήρωσιν τῆς σχεδιογραφίας.

Πολλὰ ἀκούομεν περὶ τῆς «μαγικῆς» λεγομένης ἐπίδρασεως τῆς ποιήσεως. Καὶ τοι ἀσήμεντος καθόλου ἡ φράσις αὕτη, εἰς τὴν ποίησιν ὅμως τοῦ Μίλτωνος προσφεύστατα ἐφαρμόζεται. Εἶναι ὅλη γοητεία, καὶ ὡς τοιαύτη ἐπιδοᾷ ἐπὶ τῆς ψυχῆς. Τὴν ἀξίαν αὐτῆς δὲν ἀποτελοῦσιν ἐννοιαὶ ἑναργεῖς καὶ ἀπο-

κεκαλυμμέναι, ἀλλὰ δύναιμι ὑπολανθάνουσι καὶ ἐνδύμνος. Ἐκ πρώτης ὄψεως οὐδὲν τὰ καινὸν ἢ ἀσύνηθες εὐρίσκει ἐν τῇ λέξει αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ μαγεία τῆς λέξεως ταύτης, ἐστὶ τηλικαύτη, ὥστε ἅμα τῇ ἐμφανίσει τις, συνεμφανίζεται μὲν τὸ παρελθόν, προεικονίζεται δὲ τὸ μέλλον, καὶ ἰδοῦ—ἀναπτύσσονται ἐν ἀκαρεῖ νέαι μορφαὶ κάλλους, καὶ ἰδοῦ ἐγείρεται πᾶσα ἐπιτύμβιος πλάξ τῆς μνήμης καὶ ἀποδίδωσι τὸν νεκρὸν αὐτῆς. Μετέβαλες τὸν σχηματισμὸν μιᾶς φράσεως, ἀντικατέστησας μίαν λέξιν δι' ἑτέρας συνωνύμου τὸ πᾶν ἠφανίσθη· δικλύεται ἡ μαγεία. Μὴ τότε ζήτει νὰ ἐπαναγάγῃς αὐτὴν διότι θὰ πάθῃς τὸ πάθημα τοῦ Κασίμ τῆς Χαλιμάς, ὅστις ἐπὶ μάτην ἐφώνει πρὸς τὴν μαγικὴν ἐκείνην πύλην «ἀνοιξον σίτε» καὶ «ἀνοιξον κριθή» ἐνῶ «ἀνοιξον σήσαμε» ἐπρεπε νὰ εἴπῃ. Ἐχομεν δὲ καὶ πρακτικώτερον παράδειγμα τὴν οἰκρὰν ἀποτυχίαν τοῦ Dryden, θελήσαντος νὰ παραφράσῃ χωρία τινὰ τοῦ Ἀπολωλῶτος Παραδείσου κατὰ τὸ ἴδιον ὕφος.

Πρὸς ἐπικύρωσιν τῶν παρατηρήσεων τούτων προσθῶμεν ὅτι τὰ δημοτικώτερα τῶν Μιλτωνείων χωρίων μονοουχὶ ὀρθοῦς ὀνόματων ἀποτελοῦσι. Καὶ οὐδὲν μὲν ἔχουσι τὸ ἰδιαζόντως ἐκτακτὸν ἢ σπουδαῖον τὰ ὀνόματα ταῦτα, ἔχουσι ὅμως τὸ γόητρον δι' οὗ ἕκαστον ἀποβαίνει πρώτιστος μοχλὸς μακρᾶς ἰδεῶν ἀλληλουχίας.

Ὅπως ἡ πατρώα οἰκία, ὅταν ἐπισκεπτόμεθα αὐτὴν ἀνδρωθέντες, ὅπως τὸ πάτριον ἄσμα, ὅταν ἀκούωμεν αὐτὸ ἐν γῆ ξένη, οὕτω καὶ τὰ ὀνόματα ταῦτα ἐμποιοῦσιν ἡμῖν ἐντυπώσεις οὐχὶ ἐκ τῆς ἐσωτερικῆς αὐτῶν ἀξίας ἀπορροεύσας. Ἀλλὰ θελγόμεθα ὑπ' αὐτῶν διότι τοῦτο μὲν μεταβιβάζει ἡμᾶς εἰς παναρχαίαν τινὰ ἱστορικὴν περίοδον, ἐκεῖνο δὲ μεταφέρει ἡμᾶς ἐν μέσῳ ἀλλοκότων σκηνῶν καὶ ἐθίμων μεμακρυσμένης τινος χώρας, ἄλλο διεγείρει ἀμνήσεις σχολικῶν χρόνων, καὶ ἄλλο ἐπὶ τέλους παριστᾷ ἡμῖν τὰ λαμπρὰ φάσματα τῶν ῥωμαντικῶν μύθων, τὰ πλήρη τροπαίων πεδία τῶν ἵππομαχιῶν, τὰ πεποικιλμένα ἐπιβλήματα, τὰ ἀθραγαθήματα τῶν ἐρωτολήπτων ἵπποτων, τὰ μειδιάματα τέλος τῶν καλλιπαρῶν ἡγεμονίδων.

(Ἔπεται συνέχεια).

ΚΑ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ.